

omladékait. — Az igazi ok abban a fájdalmas felismerésben rejlik, hogy a virágzás magában hordja az elkerülhetetlen sorvadás csíráit.

Van azonban még egy korszak mely bizonyos tekintetben a római-nál még szembeszökőbb hasonlóságú korunkkal. Ez a kultúrának az a fényes ötven esztendeje, melyet Athénben Perikles és Pheidias inauguráltak. E nagyszerű „rentékontaeteia” nyomában a peloponnésusi háború súlyos évtizedei következtek és a nagy harc nem érhetett addig véget, míg mindkét fél teljesen nem vesztette véréit. „Tökéletes politikai elenyedés következett be, melyet a tömegek békevágya okozott. Röpiratokról tudunk, melyekben kifejtik, hogy a nagyhatalmi mámortól el kell tekinteni, mely a legközelebb fekvő létérdekek forognak veszélyben. A politikai célok háttérbe szorulásával előnyomult a szociális kérdés, mely akkor is bomlásra vezetett és az állam tagadására.” Itt is a megrázó földi sors: a virágzás, mint a hervadás előfutára. És hasonlítsuk össze az elmúlt század szédítő fejlődésben lepergett második felét és a rákövetkezett nagy harc első felvonását ezen tényekkel; keserves és kérlelhetlen megegyezést találunk. Hát mi lesz velünk?

Ezeréves multunk adja a példát küzdelmeinkben, népünk egészséges lelke az önbizalmat hozza.

A. A.

Tamedli Mihály Oberon-fordítása. Wielandnak nem legsikerültebb műve Oberon. Vannak hervadt bájjai, fecsegő részletei, túllontúl elnyújtott epizódjai s ezek manapság, egy reális korban, kétszeresen kiütököznek. De ha Goethe egykor irányító ítéletén módosítanunk kell is, Wieland még mindig nagy mesemondó s klasszikus mestere a német nyelv muzsikájának: megérdemli, hogy lefordítsák.

Wieland szakított a kimért, feszes olasz stanzával, mivel eposzban épp olyan nyugós köntösnek találta, akár a lírában a szonettet. Hát áttörte ezt a merevséget, még pedig zseniális ösztönrel: a romantikus költemény énekeiből csakugyan mintha a szárnyas ló friss ügetését érezné ki az ember. Tamedli viszont csak fáradt, s nem mindig határozott lejtésű jam-

bust adott az eredetinek fürge s amellet szélesen hömpölygő ritmusához képest.

Wieland mestere a rímnek. Meg kell adni, hogy a fordító sokszor szerencsésen oldotta meg a versteknikának ezt a részét, ám hiba, hogy erején felül ragaszkodik a sorok tiszta, bravúros kiesengéséhez, ami aztán a belső szépség rovására megy. Legalább három tucat erőszakolt rímre emlékszem, melyek már magukban sem szépek s amellet az előadást is ki-kisiklatják a tartalmi hűség vágányáról. A rím kedvéért sokszor szövegek elsikkadnak, prózai szavak, magyartalanságok kerülnek elő, rímóriások szinte sorra nőnek, kakofóniától konganak. Régróta elavult, nyelvújításkorabeli, de mindenesetre a szófaragókra emlékeztető szavakkal is bőven találkozunk. Mintha bizony Wieland, a dialalmas, pompázó költői nyelv mestere rászorult volna, hogy az egykorú, Kazinczy-féle szókincsel égessenek rá korhű patinát!

Nem lennének azonban igazságosak, ha ezzel már el is intéznék Tamedli fordítását. Igaz ugyan, hogy fogyatékosságai átszivárognak az egész munkán s lépten-nyomon a fordítás fémjelzéseként hatnak, de vannak strofái, melyek, ha nem is egészen méltók Wieland nyelvéhez, muzsikájához, bizonyos jobb átlagig emelkednek fel. Pl.:

„Onnét már egyenest Bagdadnak ügetett.
Gyakran töpreng, sok út van-e még hátra?
Elhagyott számtalan pusztát és ligetet
S mindig lelt új erdőre, új hegyhátra.

Nem egyszer szidta a pogány eszét,
Mert új volt annak a gallus beszéd:
„Melyik út visz Bagdadba?” — Hányszor kérdi,
Ha egy-egy kaput ér, de senki meg nem érti.”

Tamedli nem végzett hiábavaló munkát. Már a szeretet, a kegyelet, mely nagy vállalkozására ösztönözte, tiszteletet parancsol. Ne feledjük, hogy olyan korban dolgozott, mikor az író, sajnós, egy hónapi idejét sem előlegezheti az irodalomnak. Irodalmunknak egy régi tartozását akarta leróni és szép, hogy legalább az első részletet letörlesztette. S ha Wieland az első megjelenés után évekig simítgatott művén, hogy végül is Goethének kellett közbevetnie magát: miért

ne tehetné meg ezt fordítója is? Nem egy jó fordításunk kiadásokan keresztyű érett meg igazán. Azt, ami fordításából ez idő szerint elmaradt: a levegőt, bájta, lendületet, nehéz lesz ugyan pótolnia, de még így is sokat javíthat s akkor élvezhetőbb magyar Oberont ad, jobbat az átlagosnál. A feladat, melyre vállalkozott, felettébb nehéz; önzetlen buzgalmának feltételül megvan az az eredménye, hogy fordításából a németül nem tudó közönség még mindig elég jól tájékozódhatik Wieland époszárol.

Vajthó László.

Gróf Tisza István Összes munkái.

Kiadja a M. T. Akadémia. Első kötet I. Tanulmányok és értekezések. II. Naplószerű feljegyzések. Budapest, 1923. Franklin-Társulat. Fvk., 8°, 707. l.

Tisza István történetírói érdeklődését főleg azok az újkori események izgatták, melyek elég közel vannak hozzánk, hogy hatásukat mindmáig éreztessék. Az összegyűjtött munkáit megnyitó hatalmas kötet, melyhez Berzeviczy Albert írt szép és jellemző előszót, már tartalmán gazdag sokféleségével is meglepi az olvasót.

Tisza *Barras emlékiratai*-ban azt az izzó kort festi, melyben az egyenesnek, becsületesnek buknia kellett s csak a gerinctelen, becstelen maradt életben, a francia forradalmat mikor sok tehetetlen egyén élet-halála lesz s az események fonalát látszólag a véletlen sodorja. Barras is alakoskodással, gazsággal, de ha alkalom kínálkozott rá, vad eréllyel és következetességgel megúszva a vad vizeket, direktóriumi taggá lesz, drága énjét féltve vérpadra viteti a sokkal becsületesebb Robespierret s megakadályozza a royalista többség uralomrajutását. Tisza a forradalomból, mely „az illem, tisztesség és erkölcs fogalmait alapjukban rendíti meg”, azt a mély tanulást vonja le, hogy a józan, érett elemnek kötelessége a politikai szereplés, mert különben a vezetés vad rajongók és kalandorok kezére kerül.

A *Sadovától Sedanig* c. tanulmány tele van drámai jelenetekkel, a mesterileg jellemzett alakok valósággal megelevenednek az olvasó szeme előtt. Ott van III. Napoleon, az álmódzó idealizmusnak és a hódító bandita ösztönének csodálatos

keveréke; látjuk, miként emelték erényei s hogy sujtották porba bünei és hibái. Látjuk hatalmas zenitéjén, a dicsőség karjai közt, mikor versenyezve keresik barátságát a külföldi uralkodók. Majd ellenmondással teljes lényéből kifolyólag hogyan kezd egyszerre kétféle, egymással homlokegyenest ellenkező politikát, hogyan idegeníti el magától alattvalóit úgy, mint olasz barátait s szerez egyre több ellenséget. Vesz-tét érezvén, fűhöz-fához kapkod s elveszti lába alól a talajt. A veszedelmes emberről kitűnik, hogy csak kalandor s „az a mélységes machiavellizmusnak látszó rejtelmes politika egy beteg, megtört akaratú, egyensúlyát veszített ember vergődése”. S milyen miniszterei voltak! A 66-iki porosz-osztrák háborúkor külügyminisztere (Drouyn) tulajdon berlini követével olyan rossz viszonyban van, hogy az tőle semmiféle információt sem kap s teljesen tanácstalanul áll. Még bűnösebbek az 1870-iki miniszterek, a szájás ügyvéd Ollivier, a preotens Gramont (a külügyminiszter), kik tudatosan félrevezetik a császárt és minisztertársaikat az osztrák, illetve az orosz segítség kilátásba helyezésével, a hadügyminiszter pedig (Leboeuf) nagyhangú kijelentésekkel. A külpolitikában olyan tájékoztatlanokat tanúsítottak, hogy nem tudja az ember: „önképzőkör tagjai, vagy asztaltársaságok vezérpolitikussai, vagy egy nagy nemzet felelős intézői-e ezek”. Ők, a tudatlan, könnyelmű, de szenvedélyes politikusok élezik ki a helyzetet, fújják föl a spanyol örökösödési kérdést, feszítik a húrt, provokálják a háborút s mindezzel — hajtják Bismarck malmára a vizet. S mikor aztán lecsap a bomba, erősen fejüket vesztik. A porosz király I. Vilmos is szűklátkórú ember; sokáig kétségeskedő félelemmel nézte Bismarck „kalandos” politikáját, nehezen egyezett bele Hohenzollern Lipót spanyol trónjelöltésébe is, viszont a 66-os győzelem után alig lehet mérsékletre bírni, de minisztere mind ember volt a talpán, s köztük a legnagyobb: Bismarck. Az eleinte dualista (porosz-osztrák) felfogású porosz junker a frankfurti tavaszlatok alapján meggyőződik a helyzet tarthatatlan voltáról: „Németország szűk kettőnk számára. Mind-

ketten ugyanazt a vitás táblaterületet szántjuk" — s tudatában az előnyös következményeknek, élére áll a német nemzeti törekvéseknek, s hogy az elkövetkező nagy viharban üllőnek ne használják nemzetét, kalapács szerepét kell játszania. „A Bismarck szavaiból kisugárzó őserő a későbbi nagy idők tanulságainak világításában valóban megdöbbentő hatást gyakorol” — írja Tisza, de lehetetlen, hogy az ő munkáinak olvasásakor is ugyanilyen érzelmek ne fussanak át szívének. Hogyan sikerült Bismarcknak, a támadó félnek a háború ódiomát Ausztriára tolnia, mint aknázza ki szédületes előnyomulással a győzelmet a porosz sereg — e rövid ismertetés nem elegendi meg kifejtését. A teljes, nem várt győzelem azonban az egész francia közvélemény olyan mérvű felzúdulását váltotta ki, hogy Bismarck tisztában volt vele, hogy a háborút el nem kerülheti; várt tehát az első jó alkalomra. Francia részről olyan provokációra volt szüksége, mi az egész német nemzetet összeforrasza, a Franciaországgal rokonszenvező közvéleményt elfordítsa s elszigetelje Ausztriát és Olaszországot. Bismarck ezért kezdeményezte Hohenzollern Lipótnak a spanyol trónra való jelölését. A vad gyűlölet újult erővel lobogott fel, a párisi parlament a legsértőbb kifejezésekkel rontott neki a németeknek; olyan arrogáns hangon követelték a garanciákat, sőt elégtételt, hogy Bismarcknak — ki csak erre várt — nyert úgye volt. A diadal oroszán része azé az érealaké, ki „jós előrelátással, a természetvizsgáló, hideg, boncoló eszével, a lángész magas szárnyalásával és titáni energiájával s a hazafi izzó honszerelmével” a leszámolást így előkészítette.

Tisza másik tanulmányában a sádovai osztrák vezért, Benedeket helyezi kellő világításba: nem volt magyar, mert érzelmé nem volt az; tragikuma: hogy bár érezte alkalmatlan voltát, nem tudta elhárítani magától a felelősségteljes megbízatást s hogy a hadsereg harci készségét fenntartsák, bűnbaknak tették meg; sorsát férfiasan viselte. — Tisza elismerte, hogy az emberiség mozgalmait az egyesítő nemzeti szemponton kívül a széttagoló társadalmi önzés is befolyásolja s a

kettő küzdelme irányítja a történelmet. De az osztályönzést, valamint a történelmi materializmus egyoldalú állásfoglalását elítélte s a balkáni háborúban tapasztalt nacionalizmus fellobbanása csak edzette saját nemzete ellenálló képességébe vetett hitét. Nagyobb súllyal értékeli a személytelen erőknél a kiváló egyéniségek, hősök átalakító hatását, de szent meggyőződése szerint, mely az olvasót is magával ragadja, a legnagyobb emberek úgy, mint a leghitványabbak, Isten kifürkészhetetlen akaratának végrehajtói.

Tisza irodalmi működésének jelentős részét a magyar *parlamentarizmus* érdekében kifejített hatalmas akció tölti ki. Nincs magyar ember, ki ebbe a kérdésbe úgy belemélyedt volna s annyira ismerte volna annak minden csínját-binját, mint ő. Tanulmányaiban képet ad a nyugati nemzetek parlamentjeiről, de természetesen az angol parlamentarizmusnál időzik legszívesebben, mely a többinek mintája. Bebizonyítja angol példákkal, hogy ez a rendszer az államfőt nem kényszeríti passzív szerepre s az eredmény a király és nemzet tényleges erőviszonyainak egyensúlyba jutásával érlelődik döntéssé. A parlament — az ő felfogása szerint — akkor felel meg hivatásának, ha abban a legkiválóbbak egyesülnek a nemzet nagy érdekeinek előmozdítására. Az obstrukció munkaképtelenné tette a magyar képviselőházat, viszont ő a választói jog rohamos, átmenet nélküli megvalósítására való törekvésben nagy veszedelmet látott. Nem volt ellensége a fokozatos reformnak; tudta, hogy demokratikus irányban fejlődik a világ, de minden azon fordul meg, hogy a társadalmi fejlődés együtt jár-e a politikai haladással, vagy attól elmarad. A nyugati államok parlamentjeinek (különösen az osztráknak) tanulmányozásából aggódva tapasztalta, hogy az általános választójog behozatala siralmas hatást gyakorolt, a művelt, felvilágosodott, politikailag érett elem elvesztette a vezetést s az eredmény: szomorú hanyatlás lett. Ez a tudat erősítette meg benne a szilárd elhatározást, hogy hazáját nemzeti ettől a romlástól. Hazája, megzeme féltő szeretete lobog ki e tárgyban írt minden sorából; ismeri a veszély nagyságát,

tudja, mi forog kockán, s prófétai erővel kiáltja oda: „Az ég szerelmére... egy ugrás a sötétbe helyrehozhatatlan, örök időkre való, végleges rombolást okoz!”

Az olthatatlan haza- és nemzetszeretet Tisza egész politikájának sarkpontja, minden mást alárendelt ennek a szempontnak. A nemzeti érzés neki „nagy, élő, éltető érzés, hatalmas, diadalmas valóság”, mely hat, melegít s minden lépését irányítja. Lobogó fajszeretete gyújt. Nem megbocsátható-e hát neki, ha túlbecsülte fáját? Mert az a hite, hogy bár „nagyon sokban hátrább vagyunk még a kontinens műveltebb, gazdagabb nemzeteinél, de politikai fejlettség dolgában messze fölöttük állunk”, fájdalom, nem igazolódott. Nemzete érdekében indított az atheista és materialista világnézet ellen elkeseredett küzdelmet. A minden kötelesség alól kibújó szabadgondolkodó szerinte nem is szabad igazán, mert a hypermodern jel-szavakból táplálkozó félműveltség terrorizmusa nehezedik rá. Rothadásnak nevezi Tisza ez irányt, mely az egész európai kultúrát zülléssel fenyegeti, minket pedig elpusztulástól félt, ha az ifjúságba bele nem ültetjük „nemzeti életünk és irodalmunk nagyjainak kultuszát, a magyar nép lelkivilágának s a magyar kultúra örökbecsű alkotásainak ismeretét és szeretetét”.

Meggyőződése, hogy a 67-es kiegyezés az adott viszonyok közt nemzetére a legkedvezőbb helyzetet teremtette; ezért ragaszkodott sziklaszilárdan hozzá s ezért volt ellensége minden áramlatnak, mely a kiegyezés erejét és érvényét gyöngíteni igyekezett, viszont örömmel ragadott meg minden törekvést, mely a két ország viszonyát szívélyesebbé iparkodott tenni; hiszen érdekeink tökéletesen azonosak. Horvátországnak is becsületet öszinteséggel meg akarta adni azt, mit neki az 1868 :XXX. t.-c. biztosított. Nemzetiségi politikája a Szechenyiéhez volt hasonló: „a helyes nemzetiségi politikának Janus-arca van. Kérlelhetetlen következetességgel kell megfékezni a nemzeti egységre veszélyes törekvéseket, teljes erővel támogatni a hazafias irányzatot s megtenni mindent az egész vonalon, ami megszünteti a félreértéseket, orvosolja a sérelmeket”.

Agrárpolitikai kérdésekkel is foglalkozott. Állásfoglalása zavarba ejti azokat, kik a kérdéssel pártpolitikai szempontból, vagy az osztályérdek szempontjából foglalkoznak. Ő nem egyoldalú jelszavak után indult, a kérdést olyan magas álláspontból tekintette, ahonnan nézve az apró ellentétek már eltűnnek, csak a nemzet nagy egyetemes érdeke domborodik ki. Tisza jól tudta, amit sokan csak később vétek felfedezni, hogy a magyar nemzet gerincét a magyar birtokos-osztály teszi, nemcsak a nagy- és középbirtokost érte ezen, hanem a kisbirtokost is. Előtte csak egy szempont volt irányadó, hogy t. i. ez a nemzetfenntartó osztály minden rétegében erős, egységes legyen s alkalmas azoknak a feladatoknak betöltésére, melyekre a nemzet életében hivatva van. Ezt tudva érthetjük meg, hogy ő a liberális haladás embere. Azt óhajtott, hogy a középosztály számára is minél több hitbizomány alkíttassék (vitézi telkek 1920 óta). S nem a költséges mintagazdaságoknak örült, hanem a jövedelmező gazdaságoknak, mert ezek által növekedik a nemzeti vagyon. Nem siklott el érzéketlenül egyik társadalmi réteg baja és szenvedése mellett sem, hanem segíteni igyekezett rajtuk; ezért foglalkozott *szociális problémákkal*, különösen a munkásbiztosítás kérdésével. A sokat emlegetett homestead-tól azért idegenkedett, mert kétélű fegyvert látott benne, mely: védi a hajlékot a szegény ember feje felett, de megfosztja természetesen a legkevésbé a földhasználatától s könnyen az uzsora karjaiba taszítja.

A kiegyezés után a magyar nemzet haladásának sarkpontja a *valuta*-rendezés volt; számos tanulmányban sürgette ezt Tisza s ajánlotta az aranyvalutára való tényleges áttérést. Itt tűnik ki önzetlen nagysága. Minden sikernek nagyon örül, bárki vívta is ki, amit nemzete életére hasznosnak látott. Ezért ünnepelte a valutarendezés nehéz problémáját megoldó Wekerlét, ezért vette védelmébe a közgazdasági életünkre előnyös zónarendszer megalkotóját, Baross Gábort s állított olyan szép emléket nagy értékesében Hieronymi Károlynak. A hála és elismerés koszorúját helyezi a nagy Andrassy Gyula lábaihoz,

kinek kiváló szellemi ereje, férfias erélye, varázsos egyénisége nélkül nem jöhetett volna létre a kiegyezés, mit azután minden centralista, nemzetiségi, reakciós, föderalistikus törekvéssel szemben megoltalmazott.

A művészetről alkotott felfogása is teljesen összhangban állott lényével. A művészetnek az igazat kell reprodukálnia, „azt az örökké új, örökké más és örökké szép képet, amit a természetben az Uristen festett nekünk“. Kétségtelenül elitéli különösen a festészetben lábrakapott beteg, dekadens, exotikus irányzatot, mely a természetes formákat, színeket eltorzítja és megváltoztatja. Hibáztatja a közönség kifacsarodott ízlését, de szemrehányást tesz azoknak a művészeknek is, kik a közönség kontár ízléstelenségére számítva, stréberségből felvett pózzal rosszra fordítják a maguk istenáldotta tehetségét, ahelyett, hogy magukhoz igyekezzenék emelni a közönséget. Amilyen lelki gyönyörűséget talál Szinyei, vagy Székely Bertalan nemes művészetében, olyan megvetéssel s valóságos utálattal fordul el a másik irányzattól, mely szerinte szintén a nemzet lejtőre juttatására vezet, minek meggátolására pedig ő egy gigászi izomzat minden erejét megfeszíti.

Törőlmetszett magyarsággal írt munkái rendkívüli ismeretről, erős ítéletről, éles látásról tesznek tanubizonyosságot. Az önzőnek, ridegnek kikiáltott Tisza ahol valami jót fedez fel, nem fukarkodik az elismeréssel. — Könyvéből erőt meríthetünk nehéz csalódásaink elviselésére s hitéből hitet: hogy a nemzetek sorsát isteni gondviselés irányítja, hogy a nagy nemzeti katasztrófák az elbizakodott ember észreterítésére valók, s hogy a bomlásból és pusztulásból élet fog fakadni.

Vargha Zoltán.

Ómagyar Máriásiralom. Februári füzetünkben ismertettük a nemrég szerencsésen felfedezett, Árpádkori magyar verset. Január végén Gragger Róbert a leletet tanulmány kíséretében bemutatta egy akadémiai ülésen. Most a fenti címen a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaként, önálló füzetben jelent meg Gragger említett tanulmánya,

mely a nyelvemlék fölfedezéséről részletesen beszámol s írás-, nyelv- és irodalomtörténeti, valamint versetani szempontból is bőséges magyarázatokkal kíséri az eredeti szöveg hű közlését. A füzet értékét növeli a Máriásiralom sikerült hasonmása. E közlemény előbb a Nyelvtudományi Társaság ismert kitünő folyóiratában, a Magyar Nyelvben jelent meg s onnan került, mint különnyomat, a Társaság kiadványai sorába, melyek közé immár tizenkilencedikül lép be. A füzet ára száz korona; megrendelhetni a Társaságnál (a M. Tud. Akadémia palotájában). A nyelvemlék hasonmása ugyanott külön is kapható a füzet feleáráért. Minde kiadásokhoz szükséges összeget a vallás- és közoktatásügyi miniszter bocsátotta a Társaság rendelkezésére.

Megragadjuk az alkalmat, hogy egyúttal a Magyar Nyelvtudományi Társaságra is felhívjuk nagyszámú olvasóink figyelmét. Ez a mintegy húsz éve fennálló Társaság a legfigyelemreméltóbbak egyike azok közt, melyek a hazai műveltség szolgálatában állanak. Ugyanaz a Szily Kálmán alapította, aki megelőzőleg a Természettudományi Társaság megszervezésével és páratlan föllendítésével szerzett magának felejthetetlen érdemet. Sikerült ez ifjabb Társaságot az utóbbi évek ismert nehézségein is szerencsésen átvetnie. A Társaság folyóirata, a Magyar Nyelv, melyet most az ő közreműködésével Melich János és Gombocz Zoltán szerkeszt, módot talált reá, hogy a legeleségesebb anyagi viszonyok között is megjelenhessen. Közönthette ezt részben a műveltebb társadalom lelkes támogatásának, mit méltán kérhet s remélhet a jövőre is. Anyanyelvünk tudományát az utóbbi két évtized leforgása alatt oly magaslatra emelte, hová minden magyar ember büszkeséggel s méltó önérzettel tekinthet fel. S megtette ezt oly formában, mely a szorosabb szakszerűség követelményei mellett állandó figyelemmel volt és van a nem-tudós közönség természetes érdeklődésére is.

Mind a Társaság anyagi érdekeit, mind közérdekű folyóiratát, mind pedig szóbanforgó nyelvemlék-kiadványát a legmelegebben ajánljuk olvasóinknak.

M. N.